

Hrvatsko filološko društvo Rijeka

RIJEČ
časopis za slavensku filologiju

Uredništvo:

- dr. sc. Artur Bagdasarov (Moskva)
dr. sc. Estela Banov-Depope (Rijeka)
dr. sc. Wiesław Boryś (Kraków)
dr. sc. Goran Kalogjera (Rijeka)
dr. sc. Zvonko Kovač (Zagreb)
dr. sc. Šimun Musa (Mostar)
dr. sc. Milan Nosić (Rijeka)
dr. sc. Olja Palamarčuk (Kijev)
dr. sc. Francka Premk (Ljubljana)
dr. sc. Agnieszka Spagińska-Pruszak (Gdańsk)
dr. sc. Eva Tibenská (Bratislava)
dr. sc. Katica Trajkova (Skopje)
dr. sc. Oldřich Uličný (Praha)

Glavni i odgovorni urednik:
dr. sc. Milan Nosić

UDK 80 (05)

ISSN 1330-917X

Rijeka	2009.	god. 15.	sv. 4.	284 str.
--------	-------	----------	--------	----------

UDK 80 (05)

ISSN 1330-917X

RIJEČ

časopis za slavensku filologiju

HFDR

RIJEKA, 2009.

Andrijana Kos Lajtman - Jasna Horvat

Tematsko-motivske veze u stvaralaštvu Vladimira Mažuranića i Ivane Brlić-Mažuranić

Sažetak: U radu se rasyjetljuju tematske i motivske podudarnosti u književnom stvaralaštvu Ivane Brlić-Mažuranić i znanstvenom radu Vladimira Mažuranića, njegina oca. U književnoznanstvenoj literaturi spomenute veze do sada nisu bile u cijelosti primjećene, a osobito nisu bile podrobnijski istražene. Ovdje ih prvenstveno promatramo na relaciji dvaju konkretnih djela – zbirke *Priče iz davnine* Ivane Brlić-Mažuranić i *Prinosa za hrvatski pravno-povjestni rječnik* Vladimira Mažuranića. Čitav je niz motiva, najviše iz okvira historiografskih i etnografskih tema (osobito teme vezane uz mitologiju i narodnu predaju) koje zamjećujemo kao mesta srodnosti/dodira/veza, mesta kojima pristupamo kao specifičnim točkama komparacije, propitujući ih i interpretirajući, uglavnom iščitujući kroz njih duboku i trajnu povezanost oca i kćeri, dugogodišnju zaokupljenost istim i sličnim temama. Izuzetno povezani tijekom čitava života, Ivana Brlić-Mažuranić i Vladimir Mažuranić i u svojem su radu posvećeni krugu srodnih tema, suradujući i usmjeravajući se međusobno na različite načine. S jedne strane, Ivana cijelog života oca smatra autoritetom u području pisane riječi, onim do čijega mišljenja izrazito drži te ga često konzultira još u fazi nastanka teksta. S druge strane, poticaje i doprinose možemo pratiti i u suprotnom smjeru – autorica svojim prilozima sudjeluje u kreiranju velikoga *Pravno-povjestnog rječnika* što je samo eksplicitna potvrda njezine upućenosti u rječničku gradu. Ta se upoznatost u prvom redu može naslutiti uvidom u pojedine mitološke i folklorne nazive (najčešće vezane uz likove ili lokalitete) koje autorica stvarački koristi u svojim bajkama, a čije je moguće izvorište, poticaj ili korektiv spomenuti rječnik. Usmjeravajući se i nadopunjivajući međusobno u krugu bliskih tema, svatko od ovo dvoje autora uspio je, unatoč višestrukoj tematsko-motivskoj povezanosti, sačuvati svoju inovativnu autorskiju poziciju – otac znanstvenu, racionalnu, mušku, a kćer umjetničku, emocionalnu, žensku.

Ključne riječi: Ivana Brlić-Mažuranić, Vladimir Mažuranić, *Priče iz davnine*, *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*, tematsko-motivske veze, mitologija, narodna predaja.

1. Uvod

O Ivani Brlić-Mažuranić, našoj prvoj, a možda i najvećoj dječjoj (i ne samo dječjoj) književnici, do sada se je iznimno mnogo pisalo, kao, uostalom, i o čitavoj obitelji Mažuranićevih. Bibliografija radova o njoj samo do 2004. god. obuhvaća šezdesetak važnijih bibliografskih jedinica po časopisima i zbornicima te tri tematski cjelovita zbornika (*Zbornik radova Ivana Brlić-Mažuranić*, 1970.; *Ivana Brlić-Mažuranić*, 1970.; *Ivana Brlić-Mažuranić*, 1970.).

žuranić. *Prilozi sa znanstvenostručnog kolokvija 1994.*, 1994.; *Zlatni danci 6 – Život i djelo(vanje) Ivane Brlić-Mažuranić*, 2005.) [16], a u posljednje vrijeme, osobito u kontekstu pripreme novoga kritičkoga izdanja autoričih djela, interes za tu intrigantnu književno-povijesnu osobnost samo još raste. Ipak, unatoč količini radova i brojnosti govora o Ivani Brlić-Mažuranić, bez obzira što se kroz njih očituju različita, ponekad i gotovo suprotna stajališta [26] (od matoševskoga „čitanja“ Ivane kao klasika, do nedostatnih i zbunjujućih iščitavanja, čak i u okviru onoga što se obično naziva „dječjom književnosti“), čini se da većina dosadašnjih pogleda uglavnom ostaje u istom ili sličnom krugu promatranja, barem što se tiče referencijalnosti na koju su usmjereni. Pojedini aspekti stvaralaštva Ivane Brlić-Mažuranić još uvijek ostaju djelomice u sjeni ili čak potpuno zanemareni. Razlog tomu, koji barem jednim dijelom opradava mnogobrojne Ivanine istraživače i proučavatelje, zasigurno leži i u samoj složenosti predmeta promatranja – u bogatstvu, slojevitosti i raznovrsnosti, ali i kontradikcijama i disonantnim tonovima kojima je premrežen život i rad ove iznimne i produktivne osobnosti.

Jedan od vidova književnoga stvaralaštva Ivane Brlić-Mažuranić – o kojem se je, doduše, već često govorilo, ali uglavnom tek na na razini konstatiranja i zamjećivanja pojedinih pojava, a ne i njihova studioznijega i obuhvatnijega istraživanja – svakako je i različitost utjecaja, poticaja i veza kao bitnih polazišta, a ponekad i presudnih usmjerivača u, nesumnjivo, originalnom i jedinstvenom stvaralaštvu ove autorice. Tim ćemo se pozabaviti u ovom radu. Najveći interes usmjerit ćemo na do sada slabo uočavanu i nedovoljno istakнутu ulogu autoričina oca Vladimira Mažuranića, pravnika i povjesničara, na tematsku usmjerenosť nekih od najpoznatijih i ponajboljih tekstova Ivane Brlić-Mažuranić, pri čemu prvenstveno mislimo na zbirku *Priče iz davnine* te na nedovršeni roman *Jaša Dalmatin, potkralj Gudžerata*. Ističemo da cilj ovoga rada nikako nije umanjiti ili dovesti u pitanje originalnost, inventivnost ili vrijednost autoričina djela, već samo ukazati ne neke nedovoljno prepoznate, a, čini nam se, izuzetno važne veze u stvaralaštvu navedenih autora. Njihovo uočavanje i analiza mogli bi pridodati ne samo novu dimenziju tekstovima Ivane Brlić-Mažuranić već pridonijeti i primjeroj (re)evaluaciji i priznanju radu Ivanina oca, znanstvenika, pravnika, a djelomice i književnika, Vladimira Mažuranića.

U svojoj *Autobiografiji* napisanoj 1916. god. na zahtjev Akademije, a objavljenoj u *Hrvatskoj reviji* 1930. god., Ivana Brlić-Mažuranić, osim što naznačuje prostorno-vremenski kontekst svojega života i ističe „žudnju za pisanjem“ [6: 243] koju je osjećala tijekom cijelog života, udovoljavajući joj u većoj ili manjoj mjeri, tematizira i zanimljivo pitanje utjecaja i poticaja koji su ju doticali tijekom višegodišnjega bavljenja književnim radom. O njima govori vrlo konkretno, navodeći ih i komentirajući poimence – djeda Ivana Mažuranića, djedova najstarijega brata Josipa, stričevića Frana Mažuranića, pjesnika i prijatelja Franju Markovića, knjižnicu obitelji Brlićevih, biskupa Strossmayera, vlastitu djecu. Oca Vladimira u toj autobiografiji ne

spominje, iako nam se čini da je upravo njegova potpora motivskoj usmijerenosti, a ponekad i drugim odlikama njezinih djela, izuzetno važna. Jedan dio zanimljivih uzajamnih veza Mažuranić - Mažuranić već je i ranije uočavan, prvenstveno onaj koji se odnosi na vezu Ivanina romana *Jaša Dalmatin, potkralj Gudžerata s povjesnom studijom Melek „Jaša Dubrovčanin“ u Indiji godine 1480. - 1528. i njegovi prethodnici u Islamu prije deset stoljeća* Vladimira Mažuranića. Tim se dijelom njihova suodnosa u ovom radu stoga nećemo detaljnije baviti, već ćemo proučavanje usmjeriti na one uzajamne veze, uglavnom motivsko-tematskoga karaktera koje se mogu iščitati iz najznačajnijega autoričina djela, iz zbirke *Priče iz davnine*.

Prazno mjesto koje je Vladimiru Mažuraniću pripalo u *Autobiografiji* zasigurno ima svoje objašnjenje, čak i ako se radi isključivo o nesvjesnom prešućivanju. Ne znamo je li na njega moguće dobiti pravi odgovor, ali svakako ćemo nastojati pokazati da je znanstveni i stručni rad ovoga sposobnoga povjesničara i pravnika imao poticajno i blagovorno djelovanje na književni rad kćeri mu Ivane, jedne od najtalentiranijih hrvatskih književnica. Važno je istaći da je to djelovanje ponekad bilo i obrnuto, krećući se od Ivane prema Vladimиру Mažuraniću.

2. Vladimir Mažuranić – pravnik, povjesničar i književnik

2.1. Znanstveno-stručna i književna djelatnost Vladimira Mažuranića

Vladimir Mažuranić (Karlovac, 1845. – Zagreb, 1928.), sin Ivana Mažuranića i otac Ivane Brlić-Mažuranić, studirao je pravo u Beču i Zagrebu, nakon čega je bio gradski sudac u Karlovcu, državni odvjetnik u Ogulinu i podžupan u Karlovcu. 1878. god. dodijeljen je austrijskoj vojsci kao savjetnik za civilna pitanja u doba okupacije BiH. Od 1884. god. djelovao je u Odjelu za pravosuđe Hrvatsko-slavonsko-dalmatinske vlade gdje je radio na izradi zakonske osnove o zemljишnim zajednicama. Radeći u sudskoj i upravnoj struci na zemljишnim odnosima, često se je susretao sa starom pravnom terminologijom koju birokratski sudsko-upravni aparat uglavnom nije prihvatao, već je pristupao stvaranju novih, nezgrapnih izraza, počesto time unakazujući narodni jezik. U tekstu *Prinosi za hrvatski pravno-povijestni rječnik* (Zagreb, 1908. - 1922.) i kasnije u tekstu *Dodatak prinosima za hrvatski pravno-povijestni rječnik* (Zagreb, 1923.) skupio je opsežnu građu iz hrvatskih pisanih pravnih i povjesnih izvora. Bio je predsjednik Banskoga stola (1908. - 1912.), predsjednik JAZU (1918. - 1921.) [29], počasni član Češke akademije znanosti, Poljske akademije znanosti, Učenoga društva u Lavovu i dopisni član mnogih drugih međunarodnih znanstvenih ustanova. Bio je i član Družbe Hrvatskoga zmaja, a 1925. god. Sveučilište u Zagrebu dodijelilo mu je počasni doktorat. Od 1870. god. pisao je pjesme i kazališne komade, dok se je kasnije prvenstveno bavio povjesnim temama, osobito ulogom Hrvata u islamskom svijetu. Osim već spomenutih, najznačajnija su mu djela: *O rječniku*

Brlić, ...
dokume...
njezini ...
ski živ...
ma vid...
bratom Ž...
nije uvijek...
intenziv...
razgovara...
odnos s o...
jima sklon...
dijelila od...
(2006.) do...

“Predv...
lesa Verne...
uvijek pre...
se što će b...

pravnog nazivlja hrvatskoga (Rad JAZU, 1902.), drama *Grof Ivan* (Zagreb, 1883.), *Hrvatsko pravno-povjestni izvori i naša lijepa književnost* (Ljetopis JAZU, 1912.), *Djela Ivana Mažuranića* (ured., Zagreb, 1924.), *Melek Jaša Dubrovčanin u Indiji, godine 1480 - 1528. (i njegovi prethodnici u Islamu prije deset stoljeća)* (Zbornik Kralja Tomislava, JAZU, 1925.), *Hrvatski leksikon*, 2. svezak (Naklada Leksikon d. o. o., Zagreb, 1997.).

Rad na *Prinosima za pravno-povjestni rječnik*, započet 1908. god., Vladimir Mažuranić završava 1922. god. Bio je to posljednji pokušaj stvaranja rječnika hrvatske pravne terminologije. Recepčijski odjek bio je velik i izuzetan; ocjenjuju ga, kao npr. Karel Kadlec, kao „monumentalno djelo pravno-povjesne literature ne samo hrvatske, nego slavenske uopće.“ [19: 493] Daljnji rad na *Rječniku* ipak nije nastavljen, prvenstveno stoga što su o tom postojala oprečna stajališta. [19: 493] Dojam koji je Mažuranićevu djelu ostavilo bio je takav da su neki svaki daljnji rad smatrali suvišnim, a osim toga, Akademija je u međuvremenu počela izdavati Budmanijev opći rječnik. Tek 1942. god. upravni odbor Hrvatskoga pravničkoga društva ponovno stavlja na dnevni red problematiku dalnjega rada na rječniku pravnoga nazivlja, a to je pitanje, djelomice, aktualno i danas. [19: 493]

2.2. Uloga Vladimira Mažuranića u privatnom i književnom životu Ivane Brlić-Mažuranić

U životu Ivane Brlić-Mažuranić obitelj je imala izuzetnu važnost – kako ona prva, roditeljska, koja ju je spajala sa slavnom lozom Mažuranića, tako i ona druga, obitelj Brlić, čijim dijelom je postala udajom za Vatroslava Brlića. O tom svjedoči čitav niz dokumenata, što onih pisanih vlastitom Ivaninom rukom, što onih koje su zapisali njezini suvremenici. U spomenutoj *Autobiografiji* autorica naglašava da joj je „vanjski život“ protekao mirno i u krugu obitelji [6: 241], a iz čitava niza njezinih pisama vidljiva je snažna, trajna povezanost s članovima obitelji, osobito s roditeljima i bratom Željkom. Još kao djevojčica, svoje je roditelje obožavala (iako se, naravno, nije uvijek i u svem slagala s njima), o čem govori i njezina sestra Alka [25: 40], a intenzivnu vezu s njima održavat će do njihove smrti. Dok je s majkom uglavnom razgovarala o praktičnim, svakodnevnim stvarima, o čem svjedoči i korespondencija, odnos s ocem kao da se je temeljio na dubokim srodnostima i bliskostima, među kojima sklonost pisanoj riječi svakako zauzima važno mjesto. Bliskost s ocem Ivana je dijelila od najranijih dana, neke od tih trenutaka u svojoj knjizi *U potrazi za Ivanom* (2006.) dotakla je i Sanja Lovrenčić:

„Predvečer bi tata uz veliku čađavu petrolejsku svjetiljku na verandi čitao knjige Ju-lesa Vernea svojoj djeci. Čitao im je na francuskom – koji su dobro razumijeli – i uvijek prekidao u najnapetijem trenutku. A djeca bi do sljedećeg dana nagadala i prepirala se što će biti dalje.

Još kasnije u noć Vladimir Mažuranić i njegova kći Ivana promatrali bi zvjezdano nebo, a često bi se k njima na verandu došuljao i Željko te tiho slušao njihove razgovore. Služili su se dalekozorom i ponekim astronomskim priručnikom, tražili zvježđa i čekali meteore...” [25: 45]

Nakon udaje, odselivši se u Slavonski Brod, iznimnu bol i čežnju osjeća kako za gradom Zagrebom i svem što je život u njem podrazumijevao („Kad ćemo mi u Zagreb, to neka sam Bog zna! Valjda u augustu a do onda bum ja baš i na rukah hodila u Zagreb, jer na nogah više neću moći...“ [25: 122]), tako i za samim roditeljima. Na te se osjećaje s vremenom priviknula, premda nikada u potpunosti nisu nestali. U svojim pismima u niz navrata zahvaljuje roditeljima, osobito ocu, na mnogočem, a najviše na podršci u pisanju koja, čini se, u najranijim Ivaninim danima i nije bila odgovarajuća, ali kasnije, osobito nakon objavljivanja prvih djela, sve više raste („Ljubim ti puno puta ruke za to pismo s kojim ćeš me spojiti, dragi tata, s Tobom i pred svima. A da mi nisi Ti samo(nečitko, op. a.) prišapnuo, nego da je sve ono što sam do sada napisala za pravo Tvoja duša meni diktirala to najbolje ja znam – a valjda, dragi moj tata, i Ti to osjećaš.“ [18: sv. 27]) Rijetke trenutke koje s naporom uspijeva izdvojiti iz svakodnevice pretrpane brigom za djecu i drugim domaćinskim poslovima te ih provesti uz članove svoje prvotne obitelji, iznimno cijeni i vrlo im se raduje, što ne znači da nije voljela i poštivala obitelj čijim članom je postala udajom – baš suprotno, nekim članovima obitelji Brlić, osobito Andrijom Torquatom Brlićem, zadivljena je i inspirirana, o čem svjedoči i njezin rad na arhivu obitelji Brlić. Neki istraživači njezinu povjesničarsku strast tumače upravo naslijedovanjem interesa i sklonosti djeda [13: 202], odnosno oca [25: 184], a Ivanin doživljaj jedinstvene povezanosti s ocem i djedom tomu dodatno idu u prilog. Tako u pismu ocu, napisanom 1896. god., kaže: „Kad god mi Ti progovoriš bilo u radosnih ili žalosnih prikazah, svaki put očutim da je u mene isto Tvoje srdece koje si Ti opet baštinio od onog kojeg se sjećam a da ne prodje dan. Osjećam taj lanac koji nas troje veže tako živo da me privlači onamo kud je on prvi pošao.“ [18: sv. 27]

Veze koje je Ivana održavala s ocem i još nekolicinom bliskih osoba u Zagrebu (bratom Željkom, prijateljem i pjesnikom Franjom Markovićem) nisu se odnosile samo na svakodnevne životne sitnice. S njima razmjenjuje knjige i časopise (npr. „Ljubim ruke za Tolstojev članak...“ [18: sv. 27]), dojmove i razmišljanja o književnosti, a zanimljivo je da im šalje i svoje vlastite, još neobjavljene tekstove na čitanje. Čini se da joj je osobito bilo stalo baš do očeva mišljenja („Dragi tata! Jučer sam ti poslala svojega ... (nečitko, op. a). Vidi ćeš da je drugi dio slab.“ [18: sv. 27]) Valja naglasiti da, uz ostalo, Ivana čita tatin *Rječnik* te mnogo razmišlja o riječima, npr. iz pisma ocu od 22. veljače 1920. god. saznajemo: „Velikim veseljem primili smo jučer “akademijin riečnik”, a danas “Prinose”. Većea veselja ne možeš predstaviti za nas, koji čitanje i učenje smatramo za najveći užitak, i to baš zato jer su iznimni dani i ure kad se možemo tom poslu posvetiti! Grlim te, dragi moj tata, zahvaljujem Ti još

jednom na daru.” [18: sv. 27] Nesumnjivo je, dakle, da su snažna ljubav i povezanost s ocem imale izuzetnu važnost u životu ove autorice, o tom upravo najviše svjedoči sama Ivana mnogobrojnim rečenicama iz svojih pisama. Navodimo tek jedan primjer iz mnoštva sličnih: “Koliko sam ja Tebi već pisama napisala, koliko puta sam se u težkih časovih na Tebe obratila, u koga cielem svjetu naj veće povjerenje imam!” [18: sv. 27]

Koliko god pomoći i potpore dobivala od strane svoje poznate, intelektualne obitelji, što joj je nesumnjivo u mnogom olakšalo rad, Ivana Brlić-Mažuranić s druge je strane neprestano bila svjesna i tereta koji joj je nametala pripadnost slavnoj obitelji. Teret potrebe za dokazivanjem i želju za samopotvrđivanjem sebe kao jedinke, kao umjetnice i žene koja se bavi intelektualnim radom isključivo zahavljujući vlastitim sklonostima i sposobnostima, osjećala je od najranijih dana. U svojem ranom, mlađenackom dnevniku tako zapisuje: „A ipak, u svih tih zabava neprestano mi je na pameti da nisam ništa drugo nego kćerka zaslужne obitelji, koja takovo krasno, sveto ime nazasluženo nosim.“ [25: 77] Žudnja za pisanjem i objavlјivanjem već je tada iznimno jaka („Ne, ništa, ništa nad umjetnosti, ma i kakvom mu drag!“; „Bože, ako i nije grijeh takova šta moliti, daj mi dar za pisanje knjiga!“ [25: 68-70])

Pitanje koje smo u uvodnom dijelu već naznačili, a tiče se Ivanina (ne)svjesna prešućivanja očeve uloge u njezinu životu i radu u tekstu *Autobiografije*, skloni smo promatrati upravo u ovom kontekstu – u kontekstu naglašene potrebe za samopotvrđivanjem izvan očekivanih, obiteljskih okvira promatranja. Takva je mišljenja i Sanja Lovrenčić u knjizi *U potrazi za Ivanom* gdje ističe da, uz svu skromnost, Ivana u *Autobiografiji* ocrta svoj lik jasnim i samosvojnim, osobito što se tiče *Priča iz davnine* za koje još nije mogla znati koliko će biti cijenjene jer tada, tek napisane, još nisu bile ni tiskane („No Ivana kao da nešto sluti. Uza svu skromnost, ona u pripovijesti o sebi ocrta vlastiti lik jasnim, izražajnim potezima. I premda se svjesno upisuje u čvrste obiteljske okvire, ti okviri nekako blijede pred njezinom osobnom predanošću i ljubavi prema pisanju.“ [25: 217]).

Povezanost Ivane Brlić-Mažuranić s ocem Vladimirom već je zapažena od nekoliko istraživača, premda se o tim vezama, osobito na razini konkretnijih tekstualnih analiza, i nije detaljnije istraživalo. Uočavanje suodnosa uglavnom se je zaustavljalo na spominjanju međusobne bliskosti (tako u svojem radu *Kraljicu je boljela glava od samoga kraljevanja* Duško Car navodi nadasve nježnu ljubav spram oca svojega Vladimira Mažuranića“ [11: 35] kao jednu od triju velikih ljubavi pjesnikinje – uz obitelj i domovinu) ili pak obostrana participiranja u povijesnoj temi vezanoj uz lik Jaše Dalmatina, pri čemu se dubina te veze i nije detaljnije analizirala.

3. *Priče iz davnine* Ivane Brlić-Mažuranić

3.1. Tumačenje postanka i bitnih obilježja zbirke u dosadašnjoj književnoznanstvenoj recepciji

U *Pismu sinu dru Ivanu Brliću* u kojem objašnjava postanak *Priča iz davnine* (pismo je napisano 30. studenoga 1929.) Ivana Brlić-Mažuranić ističe da su te priče u potpunosti njezino originalno djelo, pojašnavajući dalje da su jedino likovi i imena preuzeti iz slavenske mitologije, a svaki prizor, fabula, razvoj događaja da su njezina autorska tvorevina. Nasuprot tomu, govoreći o vezama s narodnom književnošću, autorica napominje da je relacija potpuno drugačija: „S tog gledišta moje su priče zaista ne moje, nego su one pričanja, predviđanja, nade, vjerovanja i uzdanja cijele duše slavenskog plemena.“ [7: 289] Dvostruko izvorište Ivaninih priča primijećeno je i od strane brojnih književnih povjesničara i drugih istraživača. Tako Miroslav Šicel [32: 15] ističe slavensku mitologiju i narodno stvaralaštvo kao dva osnovna izvora ove jedinstvene zbirke, a od slična polazišta kreću i drugi autori – Dubravko Jelčić, Joža Skok, Branimir Donat, Maja Bošković-Stulli, Stjepan Hranjec, Zvonimir Diklić i drugi. Pritom svatko od njih taj okvirni, temeljni kontekst govora o Ivani Brlić-Mažuranić promatra iz vlastita, osebujna kuta. Tako Skok osobito zamjećuje „stupanj samostalne jezične kreacije“ kojim je ostvarila individualni izraz i svježinu [33: 202], Jelčić i Šicel zaključuju da estetika njezina djela „izvire iz njezine etike“ [8: 202], za Prosperova Novaka *Priče* su „retorički spremnik hrvatskih jezičnih i književnih arhetipova“ [30: 301-303], Donat naglašava da Ivana Brlić-Mažuranić na podlozi mitologije i narodne predaje, gradi originalne strukture, „kreira umjetnički vitalan pastiš bajke“, „stvara umjetnički individualiziranu priču o nevjerojatnim putovima i avanturama da se ostvari neka posve prirodna i plemenita želja“ [15: 31], Hranjec u *Pričama iz davnine* podrtava kršćanski svjetonazor „kao gradbeni element na strukturnoj i idejnoj razini“ [20: 98], dok ih Dubravka Zima promatra u kontekstu „neoromantičarske književne svijesti“. [36: 289-295] S obzirom na rakurs iz kojega u ovom radu želimo promatrati *Priče iz davnine*, a to je rakurs motivskih i tematskih izvorišta likova, mjesta i situacija koje u njima nalazimo, svakako moramo spomenuti rad Maje Bošković-Stulli „*Priče iz davnine*“ i usmena književnost [3: 163-180] u kojem autorica neosporna vrela u usmenoj predaji i mitologiji dovodi u vezu s pojedinim autorima koji su se bavili izučavanjem predaje i ili mitologije, a putem čijih je tekstova Ivana Brlić-Mažuranić mogla doći u dodir s određenim likom ili pojmom općenito. Prema Maji Bošković-Stulli, književnica je najviše motivirana djela ruskoga istraživača Afanasjeva. Njegovo djelo *Vozzrenja drevnih Slavenov Ivana* i sama eksplicitno navodi kao svoj izvor, kao i Tkany *Mythologie der alten Germanen und Slawen* [17: sv. 23], a Maja Bošković-Stulli utjecaj Afanasjeva pokazala je na više primjera. Nadalje, ona kao mogući izvor Ivaninih motiva, osim Afanasjeva, nudi i neke druge autore i njihova djela, kao što je mitološka studija *Natke Nodilje religija Srba i Hrvata na glavnoj osnovi pjesama, priča i govora narodnog*, ali i samu hrvatsku usmenu predaju izravno preuzetu iz trenutnoga života na teren. [3: 165-180]

Međutim, kao što navodi i sama autorica članka, čvrstih dokaza o tom da ih je Ivana doista poznavala, osim onoga što sama navodi, tu ipak nema - o tom možemo samo pretpostavljati po pojedinim znacima koje iščitavamo iz konkretnih tekstova. Ono što je najvažnije kad govorimo o suvremenoj književnoznanstvenoj recepciji Ivane Brlić-Mažuranić, bez obzira na različitu usmjerenošć pojedinih pristupa, jest to, i u tom se danas svi istraživači slažu, da su *Priče iz davnine* Ivane Brlić-Mažuranić jedno od najvažnijih djela naše nacionalne književnosti, a svakako najvažnije na onom njezinu polu koji je usmjerjen području fantastičnoga.

3.2. *Priče iz davnine* i *Prinosi za hrvatski pravno-povijestni rječnik* Vladimira Mažuranića

O dubokoj i trajnoj povezanosti Ivane Brlić-Mažuranić i njezina oca Vladimira već smo dosta toga rekli. Njihovi razgovori, prepiske i svaki drugi oblik komunikacije, osim što su se ticali svakodnevnih životnih stvari, bili su izrazito usmjereni na pisanu riječ, u njenim različitim vidovima funkciranja i na različite načine. S jedne strane, Ivana je ocu u Zagreb slala vlastite tekstove na čitanje i prosudu, izuzetno poštujući njegovo mišljenje, u pismima ga informirala o knjigama koje čita [25: 204], uopće, dijelila s njim raznolike dojmove vezane uz tekstove, članke koje je objavljivala u novinama, književna i kulturna događanja (kao i društvena zbivanja općenito, svake vrste), izvješćivala o onom što je zanimljivo nalazila u arhivu obitelji Brlićevih... S druge strane, Vladimir Mažurnić, slao joj je iz Zagreba knjige, domaće i strane časopise, upoznavao ju s vlastitim radom, ali i radom brojnih drugih značajnih književnika i znanstvenika, u vrijeme svojih kraćih boravaka u Zagrebu Ivana bi obnavljala društveno-kulturne aktivnosti i kontakte koje nije mogla održavati u Slavonskom Brodu (iako neke, naravno, i jest) i koji su joj trajno nedostajali, premda najjače u prvim godinama nakon preseljenja u Slavonski Brod, tadašnji Brod na Savi. Naravno, ta se je komunikacija među njima, kao i unutar obitelji općenito, odvijala nekako sama po sebi, spontano i neusiljeno, Ivana ju je započela još u svojim mlađeničkim danima i nastavila tijekom cijelog života.

Priče iz davnine objavljene su 1916. god., dok su *Prinosi za pravno-povijestni rječnik* Vladimira Mažuranića nastajali u vremenskom razdoblju od 1908. do 1922. god., što znači da su autori njihovim temama bavili barem u djelomice istom vremenskom periodu. Do sada ova dva djela, prvo književno, a drugo leksikografsko, koliko nam je poznato, nisu dovodena u medusobnu vezu, niti razmatrana u istom kontekstu. Doduše, Maja Bošković-Stulli u spomenutom radu u kojem glavnim izvorишtem Ivanih mitoloških i folklornih motiva smatra Afanasjevovo trotomno djelo *Poetičeskie vozzrenija slavjan na prirodu* (*Poetsko gledanje Slavena na prirodu*), uz još neke druge autore i „živu“ usmenu književnost i predaju, u jednoj se rečenici, raspravljači o podrijetlu Malika Tintilinića, dotiče i Vladimira Mažuranića te kaže: „Malika spominje i Vladimir Mažuranić, otac Ivane Brlić-Mažuranić, u svojim *Prinosima za*

hrvatski pravnopovjestni rječnik“ [3: 169] Autorica pak ostaje na toj konstataciji i ne dovodi ju u izravniju vezu s Malikom iz Ivaninih *Priča...*, štoviše, o Ivaninu Maliku zaključuje: „U tumaču na kraju knjige kaže se o njemu da je to “stari narodni naziv za jednoga od najživljih domaćih”, no to nije istina. Ime Malik Tintilinić skovala je sama autorica znajući za vjerovanja o maliku i tintilinu.“ [3: 169]

3.2.1. Malik Timtilinić i guja-djevojka – zanimljivi likovi Šume Striborove

Zaviri li se u Mažuranićev *Pravno-povjestni rječnik* pod natuknicom *malić, malik, maljak*, između nekoliko objašnjenja nalazi se i sljedeće: „malik, bog hižni (u pogana)“ [29: 626], dok ćemo pod natuknicom *tintilin* naći: „m., spiritus, duh (djeteta), macić, maljak; v. macaruo itd.“ [29: 1452] Ne sumnjamo da je Ivana Brlić-Mažuranić bila upoznata s narodnim vjerovanjima koje spominje Maja Bošković-Stulli, o maliku i tintilinu („O maliku se pripovijeda na području otprlike od Istre do srednje Dalmacije, a poznat je i kajkavskim Hrvatima, te Slovincima; o tintilinu se priča u južnoj Dalmaciji pretežito oko Dubrovnika“ [3: 169]), u rječniku svojega oca imala je pak izravnu i usustavljenu potvrdu tih vjerovanja, etimološki razrađenu, s eksplicitnim združivanjem obaju pojmove – *malika* i *tintilina*. Vladimir Mažuranić pod tumačenjem pojma *tintilin* donosi i pojmove *macić, malja, macaruo* koje navodi i pod natuknicom *malić, malik*. Na taj je način spojio oba pojma i ta je sveza mogla poslužiti Ivani prilikom imenovanja lika. Poznavanje narodne predaje zasigurno joj je samo pomoglo u detaljnijoj razradi lika – *tintilin* se u predaji predstavlja kao dječačić u crvenoj odjeći i crvenoj kabanici, nestasan i vedar, koji donosi blagostanje. [3: 169] U Šumi Striborovoj “domaći” su duhovi ognjišta, žive u plamenu, „na njima kožusi, kapice i opančići crveni kao plamenovi“, „kako izlaze, tako se smiju i vrište, prebacuju se po ognjištu, cikću od veselja i hvataju se u kolo“. [10: 60] Sličnosti su i više nego jasne. Veza pak s očevim rječnikom, koju ovdje prepostavljamo, nameće se kao logična i vjerojatna, to više što postoji i eksplicitna potvrda o zajedničkom „radu“ oca i kćeri na njem, točnije, potvrda koja nam govori ne samo da je Ivana bila upoznata s očevom djelatnošću i njezinim rezultatima, već i to da je ona sama dala svoj vlastiti doprinos *Pravno-povjestnom rječniku*, sudjelujući vlastitim prilozima u određenom dijelu tumačenja koja tamo zatičemo. Ta je potvrda zapisana rukom samoga autora, Vladimira Mažuranića, u uvodnom dijelu *Rječnika*, u poglavljju *Kratice*. U tom dijelu, objašnjavajući abecednim redom različite kratice kojima se služi pri tumačenju pojedinih pojmoveva, pod kraticom *Brlić* zapisuje: “(Mažuranić gja. Ivana – Brod n / S.) označujem tako bilješke, što mi ih je ona – moja kći – pripisala“ [29: 519, isticanja naša].

Natuknica o Maliku Tintiliniću samo je jedno od mogućih polazišta s kojega se može krenuti u razmatranje srodnosti između motivsko-tematskoga svijeta *Priča iz davnine* i Mažuranićeva rječnika, u ukazivanje na naznačenu vezu i u brojnih drugih primjera. Isto tako, shvaćamo ju kao moguće polazište i za interpretaciju uočenih

veza, za višestruka rasvjetljavanja koja u prvom redu doprinose uvidu u jedinstvo tema i preokupacija koje su, gotovo kao neko zajedničko vrelo, specifičnu srodnost, dijelili otac i kći, participirajući u njem svatko na svoj osebujan način.

Vratimo li se kratko bacići *Šuma Striborova*, zamijetit ćemo kao jedan od glavnih likova lik zločeste snahe, zapravo, guje-djevojke („Ono pak ne bijaše prava zmija, nego bijaše ljudska duša, radi grijeha i zlobe ukleta, a mogao ju je oslobođiti samo onaj koji bi se s njom vjenčao. Bljeskala se zmija kao srebrom na suncu i gledala momka pravo u oči.“ [10: 57]) Motiv žene-zmije koja nehotice otkriva svoje zmijsko podrijetlo, kao i onaj o djevojci pretvorenoj u zmiju čije izbavljenje ovisi o poljupcu mladića poznati su u narodu [3: 172] i vjerojatno je da je autorica bila s njima upoznata, barem u nekoj varijanti. Zanimljivo je pak da nam Mažuranićev rječnik za pojam zmija donosi čak četiri odrednice – *zmij, zmija, zmaj i pozoj*, još je zanimljivije to da je doprinos jednoj od njih dala sama Ivana. Objasnjenja su sljedeća:

zmij – v. zmaj itd. v. trodati ("zmij"; za djavla; ... v. travnica: v, tvar, tvarnica)“ [29: 1688]; *zmija* – „f. anguis; v. kača, pak zmaj itd., zatim pregovarat. 1. Po bilježnici gdje. Brlić iz Broda n. S: “Za neke je čarolije osobito vrstan kukuruz, ovako se dobiva: uhvati se zmija, oviješ ju sebi oko pasa, pa joj odsiečeš glavu. Glavi otvor usta i metni unutra zrno kukuruza; usadiš li glavu sa kukuruzom u bašču, kukuruz koji odatle nikne, ima veliku čarobnu moć“. V. bajanje 18. (“kačami biju” vještice). U ark. i Zb. Za n. ž. Itd. mnogo podataka o pričah i gatnju o zmijah. V. zlatogrivac, zmaj. itd.“ [29: 1688, isticanje naše]

zmaj – „zmej, zmij, m., draco; v. grif, kača, kačak, pak plaz (u dod. k P), pozoj, smuk, už, vilozmaj, zmija. *Zmaj gledotvorni* (Belost. S.V. basillicus); v. pozoj. [29: 1688]

pozoj – m. Pozojica, f., draco, dracaena, zmaj, po Della Bella z. Gledotrovni, kačak, po Langu Zbor. Za nar. živ. XIX. 150. u Samoboru p. kao da je mitična neman, donekle poput lat. basiliscus, regulus (pišu i basciliscus; hrv. kraljić); izp. Belost. (s. v. bascilicus): “kača, 12 prstov ili laket duga, kruto čemerna, koja vidjenjem samem, puhenjem ali dahnenejm ostale stvari ostvariti i umoriti more”. I ozoj (kako i bazilisk po sujevjernoj predaji) izleže se iz jaja, što ga star pietao snese: leži p. u “znetvi” (duboku ponoru) itd., ali može i poletiti. Pomiešale se u nas predaje o basilisku i zmaju... [29: 1066]

3.2.2. Tematika *bajanja (bajoslovija)*

Opširnost i broj objašnjenja zadržavaju, osobito kad imamo u vidu da se nalaze u rječniku čija bi temeljna orijentacija trebala biti pravno-povijesna. U njem je pak iznenađujuća širina i dubina razrade upravo ovakvih i sličnih pojmovima, onih koji pomalo izlaze iz uskih okvira pravno-povijesne grade i pripadaju svijetu folklora, mitologije, narodne predaje ili svijetu *bajoslovija, bajanja*. Natuknica *bajanje* jedna je od najopsežnijih u *Rječniku* i proteže se od 13. do 19. stranice. Donosimo tek nekoliko dijelova, prvenstveno radi ilustracije širine zahvata u temu te, osobito, radi

ilustracije izuzetnoga interesa koji je Vladimir Mažuranić kao znanstvenik pokazivao upravo za takve teme:

bajanje – n., *fascinatio, incantatio, čaranje, vraženje.*

(...) Kako se razabira iz ovoga primjera iz naputka za izpovjednike, napisana (sigurno prevedena) 1452. u primorju hrvatskom od popa Mihovila, sina Antuna Burića, smatra on *bajanje* za širi pojam, koji obuhvaća sve vrste nedozvoljena, po crkvenih i svjetskih, duhovnih i tjelesnih zakonih kažnjiva, občenja s vrhunaravnimi bići i silama. Bajati je poteklo od kor. Bhā te znači: govoriti, fabulari, u svrhu čaranja. I latinske riječi *fascinare, fascinum* itd., koje obuhvaćaju sve pojmove sličnih čina (...)

U ono doba, iz kojega su potekli izvori, počrpani u ovom rječniku, bilo je beziznimno, po svih hrvatskih zemljah, pravno shvaćanje: da je sve, što spada pod pojam *bajanja*, zvalo se ono hagorenje, basna, ganjanje u planete, gatanje, ugonjenje, vraženje, vilenstvo, coprija, s jednom riječi svaka sveza ne samo s „nečastivna djavlovim“ već u obće s vrhunaravnim silama, grieħ, hudoba, zločin težke vrste. Sve, što zasieca u razne vrste „crne magije“, kaznilo se za doba kršćanstva, izprva samo na tužbu povrijedjene stranke, kasnije kao javnopravni delikti koji se vredja vjera i bog, pak je tjelesnoj vlasti dužnost odmazditi povredu. (...)

Povrh toga kriju se u bajanju tragovi poganstva. Sve to nuka vlasti i duhovnu i svjetovnu, da sataru te pojave. **I sad još možemo u tolikih pučkih predajah, u plesovih, u pjesmicah-gatalicah, pripjevih i rečanicah opaziti, kako seljački sviet pita svoju fantaziju bajkami o vilah, vilenjacih, tencih, coprnjicah i čarobijah svake vrste.** (...)

Razabira se iz tih žalosnih, ali **prezanimljivih dokumenata ljudskoga bezumlja**, da je kadkad neoprezno izuštena riječ ili prietnja dovoljna bila, da se nesretnica dovede na mučila pak zatim na lomaču. (...) [29: 13-19, isticanje naše]

Možemo reći da se radi o temama koje su po samoj svojoj prirodi „bajkovite“, „čudesne“, „rubne“ – teme koje su ponekad na granici znanosti i predaje, fakcije i fikcije, racionalnoga i osjetilnoga... U kontekstu činjenice da su iste teme neosporno privlačile i Ivanu Brlić-Mažuranić (a osim njezinih bajki, potvrda tomu svakako su i spomenute natuknice u očevu rječniku gdje se može primijetiti upravo interes za folklorne, mitološke, etnografske pojmove i pojave, osobito za one koje se oslanjavaju na narodne običaje, vjerovanja, simbole, kao što je to vidljivo, npr., i u citiranoj natuknici o zmiji) čini nam se da se zapravo radi o temama koje, takve kakve jesu, intrigantne i nedovoljno istražene, otvaraju vrata pristupima iz različitih perspektiva – iz muške i ženske, iz znanstvene i umjetničke, iz razumske i emocionalne... Potpora koju su ovo dvoje autora, otac i kći, znanstvenik i književnica, našli jedno u drugom čini se da je funkcionalala kao idealna kombinacija, kao višegodišnje vrelo inspiracija njihove znanstvene i umjetničke riječi. U tom nam se smislu osobito zanimljivom čini činjenica Ivanina doprinosa *Rječniku* koja mijenja dosadašnju (premda

tek naznačenu) perspektivu promatranja: ne samo da je rad njezina oca imao izuzetna utjecaja na njezin vlastiti, već je smjer utjecaja i poticaja bio i obrnut, od Ivane prema ocu, ocravajući konture zajedničkoga, jedinstvenoga kruga srodnih motiva i tema.

3.2.3. Lik nadnaravnoga bića *Mokoš*

U bajci *Sunce djever i Neva Nevičica* nekoliko je zanimljivih pojmove i likova kojima se možemo pozabaviti u okviru naznačene problematike. Nadnaravno biće *Mokoš* autorica u *Tumaču pojmove* na kraju *Priča iz davnine* objašnjava na sljedeći način: „Neka moćna sila koja je po vjerovanju starih Slavena vladala na zemlji, valjda poglavito po močvarama. Ona se pominje u savezu s nebeskim gromovnikom Perunom.“ [10: 148-149] Zanimljivo je da je božanstvo *Mokoš* u mitološkoj literaturi uglavnom površno razrađeno, neodređeno, što u svojem radu ističe i M. Bošković-Stulli te detaljnije razlaže: „Afanasjev citira tekst staroga ruskog ljetopisa u kojemu se spominje *Mokoš* i napominje da to ime nije objašnjeno (II, str. 266-267). Na nejasnoću imena *Mokoš* poziva se i V. Mansikka, navodeći važniju prethodnu literaturu (...) – Hrs (Hors) izjednačuje se, po navodima Afanasjeva, s Dažbogom (III, str. 538).“ [3: 166] Autoricu rada to navodi na zaključak: „Ivani Brlić bilo je dovoljno njezino ime pa da sama stvari svoju baku *Mokoš*, u krpama i dronjcima, što uzima različite likove te može biti dobra i zla, a stanuje u glibu; koja *bajli i tetoši nejako Sunašce* sve dok se o koledama ne pomladi i nanovo prosine“. [3: 166] Zavirimo li u *Pravno-povijestni rječnik* Vladimira Mažuranića, pod natuknicom *Mokos* naći ćemo sljedeće objašnjenje:

*Mokos – Mokoš; Mokosek, m., Mokošica, f., i mn., dr., imena mjesta i prezimena u raznim stranah naših. Izp. A. R – Mokoš je ime božanstvu slavenskomu. Izp. Krek po kazalu, a v. Hrs. Jagić dovodi, jamačno izpravno, ime božanstva Mokoš u svezu sa mok (močiti), odakle je potekla sva sila mjesnog nazivlja. Doista u starih rukopisih XV. veka i d. zvjezdovje *agarius* (vodenjak u rodijaku) prevodi se: mokros, mokroš, mokreš.* [29: 677]

Vidljivo je, dakle, da se božanstvo *Mokoš* izravno dovodi u vezu s glagolom *močiti*. Kreirajući u svojoj stvaralačkoj mašti lik *Mokoš*, Ivana ga ostvaruje upravo na ovom tragu, osobito što se *Mokošina* prebivališta tiče – njezina *Mokoš* nadnaravno je biće koje ima sposobnost pretvaranja u različita obličja, može biti dobro i zlo, a stanuje u glibu pokraj močvare („Stanovala *Mokoš* u glibu kraj močvara, gdje je jeseni sunce sjedalo. Kod nje bi *Sunce* sve zime noćivalo, a *Mokoš* znala i ljute trave i krepke pregovore, te bajila i tetošila nejako *Sunašce*, dok se ne bi o Koledama pomladilo i nanovo prosinulo!“ [10: 123]) Zanimljivom se čini činjenica da Mažuranić, tumačeći pojam *Hrs* za koji kaže da je *tamna riječ*, „koja je jamačno u svezi sa staroslavenskim božanstvom ili demonom *Hors*, *Hrs*“ [29: 403], a uspoređujući s tragovima koje nalazi u drugih istraživača, dovodi taj pojam u vezu s čitavim nizom božanstava kao što su npr. *Bal*, *Belbog*, *Bes*, *Č(e)rt*, *Črnobog*, *Danica*, *Dažbog*, *Oganj*, *Stribog*, *Svarog* i dr.,

te da se među njima nalazi i božanstvo Mokoš. Većina navedenih božanstava u nekoj su vezi sa suncem, svjetlošću ili ognjem (što glavna, vrhovna božanstva obično i jesu, u većini mitologija). U tom smislu veza između Mokoš i Sunca koju u bajkovitom svijetu *Neve Nevičice* ozbiljuje Ivana Brlić-Mažuranić možda bi se mogla promatrati i u tom kontekstu. Je li Ivana o njoj saznavala i putem neke druge mitološke literature - s obzirom da u Afanasjeva, kao što smo spomenuli, ona nije razrađena - nismo sigurni. Neprijeporno je da joj je očev *Rječnik*, kojemu je i sama doprinosila na osebujan način, mogao biti zanimljiva i poticajna smjernica. Inače, i sam pojam *Kolede* koji Ivana u *Tumaču*, kao što primjećuje Bošković-Stulli, zapravo krivo tumači kao zimske svetkovine u slavi Sunca [10: 149], objasnjeni su u Mažuranića [29: 519] mnogo bliže onomu na što su se, u skladu sa spoznajama koje danas imamo, odnosile - tako su se nazivali narodni običaji obilaska kuća i skupljanja darova, obično u doba oko novogodišnjih blagdana, kao i pjesme koje su pritom pjevane. [3: 166] Tako bismo Ivaninu rečenicu: „Tako jednog dana, a bilo to ravno u Koledamam i cica zima, dođe do mlinu neka baka, a na baki krpe i dronjci.“ [10: 123], još i mogli tumačiti naznakom za određeno doba godine, međutim, u već citiranoj rečenici „(...) te bajila i tetošila nejako Sunašće, dok se ne bi o Koledama pomladilo i nanovo prosinulo!“ [10: 123] vidljiv je autoričin odmak od tadašnjega uobičajena značenja, odmak koji prvenstveno možemo tumačiti kreativnom intencijom autorice, a možda i uporištem u literaturi koja nam, barem kao nešto neprijeporno, ipak nije poznata.

3.2.4. Likovi divova i junaka: Regoč i Relja

Osvrnut ćemo se ukratko i na likove divova, golemih i moćnih junaka koje zatičemo u *Pričama* – na Regoča iz bajke *Regoč te junaka Relju* iz bajke *Bratac Jaglenac i sestrica Rutvica*. Lik diva Regoča potječe iz usmene književnosti s otoka Mljeta, a u pisaniu književnost ušao je zahvaljujući dubrovačkomu pjesniku Ignjatu Đurđeviću i njegovu *Marunku*. Ivana, strasna čitateljica, vjerojatno je čitala Đurđevića, i od njega izravno saznavala o Regoču. Zanimljiva je leksička podudarnost koju zamjećujemo u sintagmi kojom tumači Regoča u *Tumaču imena* na kraju *Priča...* i one koju nalazimo u *Pravno-povjestnom rječniku*. Ivana tako zapisuje: „Regoč (Regoc). **Vilenik silno jak** i golem, kojega pominje dubrovački pisac Đordić u svome *Marunku*.“ [10: 148], dok u Vladimira Mažuranića, u sklopu natuknice *Legen*, nalazimo: „Mlječani pričaju (po satiri I. Gjorgjićevoj "Marunko"), o mističnom biću Regoču, **vileniku silno jakom...**“ [29: 588] Ne govori li sama podudarnost u tumačenjima, koja se ovdje očituje gotovo kao izravna podudarnost sintagmi, o upućenosti oca i kćeri na iste teme i izvore, kao i o njihovoj međusobnoj upućenosti. Diva Regoča Ivana Brlić-Mažuranić smjestila je u tajanstveni grad Legen, „čudesan i silan“ gdje „se ne vidi nigdje ništa nego silne razvaljene zidine i ne čuje ništa nego kako puca kamen od studeni“. [10: 40] Na kraju u svojem *Tumaču* navodi: „Legen (Leđan). Drevni čudesni grad po hrvatskoj narodnoj pjesmi i predaji.“ [10: 148] Vladimir Mažuranić u *Rječniku* također

obrađuje grad Legen za koji kaže: „ime nekomu mitičnom gradu ili mjestu; jamačno isto što Ledjan. Porieta jednaka, u budi starijem, budi novijem liku. V. Ledjan. Odatile postaje adj. *legenski*, u priči i pjesmi, dašto sa značenjem nerazgovietnim. O mitologiji v. Hrs. 405., odnosno ondje navedena mjesta o djelu Natka Nodila...“ [29: 588] Evidentno je da su natuknice značenjem bliske, premda možemo samo pretpostavljati o tom odakle Ivani asocijacija o Legenu kao mjestu gdje je vladala silna hladnoća da „puca kamen od studeni“ [10: 40], tj. je li poticaj za ovo bajkovito mjesto došao iz stručne literature ili je neovisan plod autoričine maštete. Maja Bošković-Stulli uvodi pretpostavku da ja na takvu asocijaciju Ivanu Brlić moglo potataknuti tumačenje M. Halanskoga, prema kojemu je Ledan ledeni, sjeverni grad, dok još vjerojatnijim smatra pretpostavku da je na takvu umjetničku interpretaciju utjecao Nodilov rad u kojem Legen-grad određuje kao „ono carstvo noći i zime koje ustravljavaše sve arijce, pa i naše oce“. [3: 171-172] Teško je reći je li Ivana čitala Nodila, nesumnjivo je, tragom rječničkih napomena, da ga Vladimir Mažuranić itekako poznavao s obzirom da ga uvodi kao značajnu referenciju u tumačenjima čitava niza pojmovaca. Ivana je, dakle, u svojoj blizini imala onoga koji joj je mogao olakšati pristup temama koje su ju i samu zaokupljale, kako usmenim putem, tako i upućivanjem na pisane izvore.

Drugi silni, golemi junak jest mladić Relja kojega nalazimo u bajci o bratu Jaglencu i sestrici Rutvici. Relja je junak čije je podriječko u našoj epskoj narodnoj pjesmi, a zabilježen je i kao povijesna osoba. Zanimljivo je, a možda i znakovito, da se Vladimir Mažuranić Relje dotiče u okviru natuknice *Legen*, zajedno s već spomenutim Regočem, spominjući „Reljina skakala“ koja su zabilježene kod Konjica kao tri skoka po trideset i dvije stope [29: 588], ali i u okviru tumačenja pojma *Hrs* gdje, nabrajajući božanstva i junake, spominje Hrelju iz narodne pjesme („u zapadnih krajevih pjesma njega visi nad Kraljevića Marka i Obilića“ [29: 405, isticanje naše]). Ivana Brlić-Mažuranić Relju spominje i u *Tumaču imena* gdje navodi: „Relja (Hrelja). Hrvatska narodna pjesma slavi gdjekad nekoga Hrelju kao boljeg i jačeg junaka od samoga Kraljevića Marka.“ [10: 148, isticanje naše] Evidentno je pak da jedan i drugi govore o Relji (Hrelji) u istom kontekstu, u kontekstu njegova odnosa prema narodnomu junaku Kraljeviću Marku.

3.2.5. Lik djevojčice Rutvice

Kad smo kod bajke o Jaglencu i Rutvici, nije naodmet spomenuti još jednu motivsko-etimološku zanimljivost, onu koja se tiče imena djevojčice Rutvice. Nije poznato je li ime Rutvica igdje zabilježeno, bilo u stvarnosti, tj. na terenu, bilo u tekstovima, ali etimološkoj genezi nije teško ući u trag. Može se pretpostaviti da je književnica osmisnila ime na podlozi leksema *ruta*, *rutvica* koji označava biljku. U narodu je rutvica bila cijenjena kao biljka zaštitnica od djelovanja zlih sila. Vladimir Mažuranić, nakon uobičajena navođenja leksičkih obilježja, objašnjava: „Zato se i kod bajanja (v. t. r. str. 179.) ruta cieni kao obrana od vještice; v. i delesin, pesikovina, pokrik i dr.“

[29: 1275] Navodimo ovo stoga što nam se interpretacija djevojčice Rutvice u okviru ovih spoznaja čini prihvatljivom i poticajnom – i Rutvica je u bajci na neki način nedodirljiva, zaštićena od zlih namjera vila Zatočnica, a takvo djelovanje, možda u vidu djetinje neiskvarenosti i neizmjerne sestrinske ljubavi, prenosi i na brata Jaglenca koji svaki put, pravim čudom, uspijeva izbjegći zlu sudbinu koju mu spremaju vile Zatočnice.

Ovakvih bi se primjera specifičnih motivsko-tematskih srodnosti, bliskosti ili podudarnosti između *Priča iz davnine* Ivane Brlić-Mažuranić i *Pravno-povjestnoga rječnika* Vladimira Mažuranića moglo naći i više, ali za ilustraciju koju smo ovdje htjeli podastrijeti i ovo je više nego dovoljno. Za cijelovitiji uvid u naznačenu problematiku, donosimo tablicu u vidu priloga na kraju ovoga rada. Naravno, ni ona ne otkriva sve što ulazi u okvire problematike koju smo ovdje otvorili jer mnogo toga, čini se, još leži neprepoznato i čeka na daljnja istraživanja.

4. Zaključno o motivsko-tematskim vezama tekstova Ivane Brlić-Mažuranić i Vladimira Mažuranića

Već iz ovako djelomična i uglavnom površinskoga prikaza odabranih mesta književnoga stvaralaštva Ivane Brlić-Mažuranić i znanstvenoga rada njezina oca Vladimira Mažuranića, koje se nameću kao specifične točke komparacije motivsko-tematske zaokupljenosti svakoga od njih, moguće je steći uvid u duboku i trajnu povezanost ovo dvoje iznimnih stvaratelja. Osim duboke cjeloživotne upućenosti jedno na drugo u emotivnoj, osobnoj sferi, ta se povezanost očituje i u okvirima njihovih djela koja odaju zaokupljenost i posvećenost istomu krugu tema. Radi se prvenstveno o povijesnim temama koje su bile glavno područje interesa Vladimira Mažuranića kojemu je posvetio veći dio svojega života, a čiji značaj i domet u našoj znanosti još uvijek nije do kraja ocijenjeni [29: Pogovor, bez numeracije]. To se osobito odnosi na njegovo najznačajnije znanstveno djelo *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*, djelo nesumnjivo nedovoljno istraženo, kojim se, unatoč pojedinim primjedbama, služi ipak sve veći broj istraživača „nalazeći da je njegov pionirski rad izvanredan prikaz ne samo pravnim pojmovima i pravnoj povijesti naših naroda već i dragocjen historijski, ekonomski i jezični priručnik“ [29: Pogovor, bez num.]. Povjesne teme privlače i Ivanu Brlić-Mažuranić, o čem najviše svjedoči nedovršen roman *Jaša Dalmatin, potkralj Gudžerata* te zbirkia bajki *Priče iz davnine*. Razmatranjem osebujnih motiva koje nalazimo u toj zbirci, prvenstveno onih koji označavaju likove, mesta, običaje ili predmetnosti vezane uz narodni život, može se primjetiti njihova povezanost sa svijetom slavenske mitologije kao i sa svijetom hrvatske usmene predaje i baštine općenito. O tom se je u našoj književnoj znanosti već mnogo govorilo, međutim, izvorišta i poticaji putem kojih je autorica stjecala spoznaje o tim svjetovima do sada nisu detaljnije proučavani, već se je polazilo uglavnom od onoga što je o

tim izvorima spomenula sama Ivana Brlić-Mažuranić. Značajnija istraživanja na tom polju radila je Maja Bošković-Stulli, upozoravajući na moguće veze autorice s nekim eminentnim imenima mitološke literature, prvenstveno s ruskim istraživačem Afanasijevom te, na razini pretpostavke, s Natkom Nodilom. Iščitavajući, Ivanine bajke i leksikografski rad njezina oca skupljen u *Pravno-povjestnom rječniku*, kao neprijeponom i izuzetno bitnom učinila nam se upravo veza koja se može iščitati na razini tih dvaju različitih i na prvi pogled nepovezanih djela. Čitav niz zajedničkih motiva, a ponekad i gotovo potpuno istih formulacija, potvrđuju, s jedne strane, dubinu i širinu njihove suradnje (što je i eksplicitno potvrđeno navođenjem Ivanina imena među istraživačima na čije se priloge referira, kao i Ivaninim pismima u kojima ocu šalje riječima koje je zabilježila kao zanimljive u svojoj brodskoj okolini [18: sv. 27]), marljivost i ustrajnost u onom čim su se bavili, ali, s druge strane, otkriva i njihovu strast i posvećenost istim temama koje su ih dugoročno zaokupljale. Radi se uglavnom o temama koje su uronjene u spoznaje o životu i običajima predaka, o mitovima, legendama, religijskim vjerovanjima... Tim je temama zajedničko i to da se o njima vrlo malo zna i da je malo toga zapisano - kao takve, provokativne su i zanimljive i za današnje istraživače, a osobito su to bile na početku prošloga stoljeća, u vremenu koje je poznato upravo po sklonosti za povjesno i folklorno. [36: 290] Kao i danas, i tada su podrazumijevale ozbiljan istraživački rad svakoga tko bi im se priklanjao. Uglavnom se je radilo o ustrajnim i inovativnim osobnostima, kakvi su nesumnjivo bili i Vladimir i Ivana Mažuranić, otac i kći.

U njihovu baratanju srodnim, pa i istim temama, ipak se očituje različitost pristupa. Dok Vladimir Mažuranić historiografskim i etnografskim zanimljivostima pristupa iz pozicije znanstvenika, iz pozicije onoga koji promatra preciznim i objektivnim okom, onoga koji nastoji točno zabilježiti, a nakon toga racionalizirati i, ako je moguće, tumačiti (što je osobito zanimljivo promatrati u okviru pojedinih dužih razrada određenih leksikografskih jedinica, onih čije se tumačenje gotovo pretvara u male traktate/studije na određenu temu, kakvo je, recimo, i već spomenuto izlaganje o *bajanju*), Ivana Brlić-Mažuranić istim temama pristupa iz pozicije umjetnice – njoj je tema ili motiv koji nalazi obrađen u znanstvenoj ili stručnoj literaturi najčešće tek polazište za kreiranje vlastitih fiktivnih svjetova u kojima pojedini motiv uglavnom biva stvaralački transformiran modelirajući zamišljenu književnu viziju, doprinoseći oblikovanju onoga svijeta koji je *drugotni* i, kao takav, izvan okvira stvarnosti u koju smo uronjeni – onoga svijeta koji pripada u kategoriju *mogućega*. Autentičnost izvorima u takvim joj primjerima i nije previše bitna, stoga sama vrlo malo ili površno govori o izvorima kojima se je služila ili pak ih tumači u skladu s vlastitim shvaćanjima (npr. pojam *kolede* u *Tumaču imena*). Druga je stvar, naravno, kad istim temama pristupa izvan konteksta književnoga stvaralaštva, kao prikupljačica i zapisivačica priloga - u bilježnici koja je pripomogla Vladimиру Mažuraniću u izradi *Rječnika* te u navodima u pismima gdje ocu dojavljuje konkretne pojmove koje je prikupila

(zanimljivo je da je drugo pismo poslano neposredno nakon poroda, što samo potvrđuje Ivaninu strast za rijećima, ali i želju za suradnjom s ocem), uglavnom od „naše Marice“, kako ju naziva, vjerojatno zaposlenice u domaćinskim poslovima u obitelji Brlićevih [18: sv. 27] - ili kao kolekcionarka, kad radi na sređivanju arhiva te obitelji. Tada nastoji biti precizna, dosljedna i jednoznačna.

O srodnim tematskim krugovima kojima su zaokupljeni, najljepše govori sam Vladimir Mažuranić u okviru podužega razlaganja leksikografske jedinice *Hrs*, gdje, uz ostalo, kaže: „Nikoše doista, kao i kod inih arijskih plemena, i u našega naroda, ratarskoga, ali i bojovita, kosmogonske i teogonske prvotne misli o pozvanju čovjeka, o višnjem tvorcu i neumoljivih silah prirode. One su nam u zagonetnih pričah i pjesmah, u tamnih obredih i običajih sve do današnjeg dana donekle sačuvane u dubini puka. U tmini su tepali naši predji, ali oni su životom pažnjom pratili pojave prirode, vjerovali u bezsmrtnost duše, zagledali u nebesa, tražili okrepe u staroj vjeri, koja im je u srdečih, premda bludna, nesrapna, kruta, pače i krvava u pojedinih užasnih obredih, ipak uz praznovjerje gojila i množ dubokih osjećaja čudorednih: vjernost obitelji, rodu i domu, svetinju dane riječi, gostoljubja i po-bratimstva, štovanje starosti i drevnih predaja, hrabrost i prezir smrti; sve sama sjajna svjedočanstva vrlina jednoga od najstarijih, al i najsvježijih plemena arijske rase.“ [29: 404., isticanja naša]. Surađujući, uzajamno se usmjeravajući i nadopunjujući, a ostajući dosljedni svojim individualnim pristupima (koje možemo, pojednostavljeno, sagledavati i u okviru dihotomnih parova kao što su: znanstveno/umjetničko, racionalno/emocionalno, muško/žensko), Ivana Brlić-Mažuranić i Vladimir Mažuranić s gledišta hrvatske nacionalne kulture ostvarili su vrhunska ostvarenja, ali i pripomogli boljoj recepciji i detaljnijemu sagledavanju značaja obitelji kojoj su pripadali.

Izvori i literatura:

- [1] Ažman, Jasna: *Brodske spomenari Ivane Brlić Mažuranić*, Ogranak Matice hrvatske Slavonski Brod, Slavonski Brod, 2008.
- [2] Bošković, Ivan J.: *Ivana Brlić-Mažuranić i povijest(i) hrvatske književnosti kao paradigma odnosa prema dječoj književnosti uopće*: u: „Zlatni danci 6 - Život i djelo(vanje) Ivane Brlić-Mažuranić“, Osijek, 2005., str. 7. - 13.
- [3] Bošković-Stulli, Maja: „Priče iz davnine“ i usmena književnost, „Zbornik radova o Ivani Brlić-Mažuranić“ (ur. D. Jelčić, J. Skok, P. Šegedin, M. Šicel, M. Vaupotić), Mladost, Zagreb, 1970., str. 163. - 180.
- [4] Brandt, Miroslav: *Prilog diskusiji o književnici Ivani Brlić-Mažutanić*, „Zbornik radova o Ivani Brlić-Mažuranić“ (ur. D. Jelčić, J. Skok, P. Šegedin, M. Šicel, M. Vaupotić), Mladost, Zagreb, 1970., str. 198. - 202.
- [5] Brlić, Ivan: *Životopis*, „Zbornik radova o Ivani Brlić-Mažuranić“, Mladost, Zagreb, 1970, str. 249. - 254.
- [6] Brlić-Mažuranić, Ivana: *Autobiografija*, „Hrvatska revija“, 3., br. 5., Zagreb, 1930, str. 241. - 249.
- [7] Brlić-Mažuranić, Ivana, *O postanku Priča iz davnine (Pismo sinu drugu Ivanu Brliću)*, „Hrvatska revija“, god. 3., 1930., br. 5., str. 289. - 290.
- [8] Brlić-Mažuranić, Ivana: *Izabrana djela*, 1., (pr. V. Rem), Brodska riječ, Slavonski Brod, 2005.
- [9] Brlić-Mažuranić, Ivana: *Izabrana djela*, 3. - Jaša Dalmatin potkralj Gudžerata (pr. J. Skok), Naša djeca, Zagreb, 1994.
- [10] Brlić-Mažuranić, Ivana: *Priče iz davnine*, Logos, Split, 1985.
- [11] Car, Duško: *Kraljicu je boljela glava od samoga kraljevanja*, „Zbornik radova o Ivani Brlić-Mažuranić“ (ur. D. Jelčić, J. Skok, P. Šegedin, M. Šicel, M. Vaupotić), Mladost, Zagreb, 1970., str. 33. - 58.
- [12] Crnković, Milan: *Ivana Brlić-Mažuranić i hrvatska dječja književnost*, „Zbornik radova o Ivani Brlić-Mažuranić“ (ur. D. Jelčić, J. Skok, P. Šegedin, M. Šicel, M. Vaupotić), Mladost, Zagreb, 1970., str. 100. - 111.
- [13] Čorkalo, Katica: *Ivana Brlić-Mažuranić i povjesni sjaj obitelji Brlić*, u: Ivana Brlić-Mažuranić: *Izabrana djela*, 3., Naša djeca, Zagreb, 1994.
- [14] Diklić, Zvonimir: *Interpretacijska studija J. Skoka o „Čudnovatim zgodama še-grta Hlapića“ i „Pričama iz davnine“ Ivane Brlić-Mažuranić*, „Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU“, br. 18., Varaždin, 2007., str. 167. - 181.
- [15] Donat, Branimir: *Traganja za narativnim strukturama „Priča iz davnine“*, „Zbornik radova o Ivani Brlić-Mažuranić“ (ur. D. Jelčić, J. Skok, P. Šegedin, M. Šicel, M. Vaupotić), Mladost, Zagreb, 1970., str. 19. - 32.
- [16] Dragun, Dragica: *Bibliografija Ivane Brlić-Mažuranić*, u: „Zlatni danci 6 – Život i djelo(vanje) Ivane Brlić-Mažuranić“, Osijek, 2005., str. 207. - 220.

- [17] Fond Hrvatskog državnog arhiva: Arhiv obitelji Brlić na mikrofilmovima - ovdje korišteni materijali sa DD – 48 (ZM 50/48)
- [18] Fond Hrvatskog državnog arhiva: Arhiv obitelji Brlić na mikrofilmovima - ovdje korišteni materijali sa DD – 53 (ZM 50/ 53)
- [19] Harašić, Žalina; Pezelj, Vilma: *Teorija prava u časopisu „Mjesečnik“ (1875-1945)*, „Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu“, god. 43., 3. – 4./ 2006., str. 481. - 499.
- [20] Hranjec, Stjepan: *Rečeno-učinjeno ili Ivana Brlić-Mažuranić između svoje „teorije“ i „prakse“*, u: Zlatni danci danci 6 – Život i djel(vanje) Ivane Brlić-Mažuranić, Osijek, 2005., str. 95. - 102.
- [21] Hranjec, Stjepan: *Šicel o Ivani Brlić-Mažuranić*, „Radovi zavoda za znanstveni rad HAZU“, br. 16. – 17., Varaždin, 2006., str. 83. - 89.
- [22] Hranjec, Stjepan: *Pregled hrvatske dječje književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2006.
- [23] Iveljić, Nada: *Da vidimo što je onkraj zida. Doživljaj pjesničke riječi Ivane Brlić-Mažuranić*, „Zbornik radova o Ivani Brlić-Mažuranić“ (ur. D. Jelčić, J. Skok, P. Šegedin, M. Šicel, M. Vaupotić), Mladost, Zagreb, 1970., str. 203. - 212.
- [24] Jelčić, Dubravko: *Etičke i estetske dimenzije u djelu Ivane Brlić-Mažuranić*, „Zbornik radova o Ivani Brlić-Mažuranić“ (ur. D. Jelčić, J. Skok, P. Šegedin, M. Šicel, M. Vaupotić), Mladost, Zagreb, 1970., str. 112. - 117.
- [25] Lovrenčić, Sanja: *U potrazi za Ivanom*, Autorska kuća, Zagreb, 2006.
- [26] Majhut, Berislav: *Čudnovate zgode Šegerta Hlapića: povijest recepcije*, „Dru-gi specijalizirani znanstveni skup Rano učenje hrvatskog jezika 2 (RUHJ-2) – knjižica sažetaka“, ENCSI Zagreb i Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2008., str. 18.
- [27] Marković, Slobodan Ž, *Realni čovek je centralni lik u fantastičnom svetu proze za decu Ivane Brlić-Mažuranić*, „Zbornik radova o Ivani Brlić-Mažuranić“ (ur. D. Jelčić, J. Skok, P. Šegedin, M. Šicel, M. Vaupotić), Mladost, Zagreb, 1970., str. 118. - 128.
- [28] Mažuranić, Vladimir: *Melek Jaša Dubrovčanin u Indiji godine 1480-1528. (i njegovi prethodnici u Islamu prije deset stoljeća)*, Zbornik Kralja Tomislava, JAZU, 1925.
- [29] Mažuranić, Vladimir: *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*, 1. – 2., Zagreb, 1908. - 1922.; pretisak: Zagreb, 1975.
- [30] Prosperov Novak, Slobodan: *Povijest hrvatske književnosti*, Golden marketing, Zagreb, 2003.
- [31] Skok, Joža: *Umjetnički svijet Ivane Brlić-Mažuranić i neke sugestije za njegovu interpretaciju*, „Zbornik radova o Ivani Brlić-Mažuranić“ (ur. D. Jelčić, J. Skok, P. Šegedin, M. Šicel, M. Vaupotić), Mladost, Zagreb, 1970., str. 213. - 226.

- [32] Šicel, Miroslav: *Književno djelo Ivane Brlić-Mažuranić*, „Zbornik radova o Ivani Brlić-Mažuranić“ (ur. D. Jelčić, J. Skok, P. Šegedin, M. Šicel, M. Vaupotić), Mladost, Zagreb, 1970., str. 5. - 18.
- [33] Škreb, Zdenko: *Studij književnosti*, Biblioteka Suvremena misao, Školska knjiga, Zagreb, 1976.
- [34] Vaupotić, Miroslav: *Parabole o životu pune značenja i ljepote – lik i djelo Ivane Brlić-Mažuranić*, „Zbornik radova o Ivani Brlić-Mažuranić“ (ur. D. Jelčić, J. Skok, P. Šegedin, M. Šicel, M. Vaupotić), Mladost, Zagreb, 1970., str. 59. - 75.
- [35] Vela-Beuc, Ivana: *Klek u prići Ivane Brlić-Mažuranić*, Zbornik radova o Ivani Brlić-Mažuranić (ur. D. Jelčić, J. Skok, P. Šegedin, M. Šicel, M. Vaupotić), Mladost, Zagreb, 1970., str. 187. - 197.
- [36] Zima, Dubravka: *Bajke Ivane Brlić Mažuranić*, „Drugi hrvatski slavistički kongres Osijek – zbornik radova, 2.“, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 2001., sr. 289. - 295.
- [37] Zima, Dubravka: *Ivana Brlić Mažuranić*, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb, 2001.